

Др АНДРИЈА Б. СТОЈКОВИЋ

КОСТА НОВАКОВИЋ О ДИМИТРИЈУ ТУЦОВИЋУ

1. Коста Новаковић (1886—1938) је у часопису »La Patrie Serbe« 1917. године, на позив његовог уредника Драгомира Иконића (1883—1957),¹ објавио чланак о Димитрију Туцовићу (1881—1914). Поводом објављивања тога чланка, они су изменили по неколико писама. Тиме је покренуто низ социјално-политичких питања о чијој суштини и тачности решења, која су Новаковић и Иконић предлагали, можемо тачније просудити на основу претходне оцене суштине комплекса догађаја првог светског рата, који чини непосредни општи историјски оквир дискусије ове двојице Чачана.

2. Први светски рат је, по тачној Лењиновој оцени, у целини био империјалистички, а „национални елемент“ у њему „представљен је само ратом Србије против Аустрије“. Због тога, „само кад би тај рат био изолован“ од општеевропског рата, „сви би социјалисти били обавезни да желе успех српској буржоазији“, која води српско-аустријски рат. Како, међутим, изолованих појава нема, наставља Лењин, и тај националноослободилачки рат Србије био је повезан са империјалистичким карактером целине првог светског рата, тако да „национални карактер српско-аустријског рата“ не мења ни општи импе-

ријалистички карактер тога рата, ни првог светског рата у целини.²

На основу такве оцене првог светског рата, Лењин је,³ као до-следни марксист-интернационалист, по принципу пролетерског интернационализма, у пракси првог светског рата груписао струје Друге интернационале на социјал-шовинисте, тј. социјалисте на речима а шовинисте на делу (већина „званичних вођа званичне социјал-демократије у свим земљама“ — Плеханов, лабуристи итд.), на „центар“ (колебљивци, К. Кауцки и др.) и на „интернационалисте на делу“, које су чинили, пре свега, две партије крајње левице Друге интернационале — Руска социјалдемократска радничка партија и Српска социјал-демократска партија.⁴

У овим општим историјским оквирима став двојице Чачана — Иконића и Новаковића — о Димитрију Туцовићу и неким социјално-политичким питањима тога доба добија следеће значење и значај:

3. 1. Српска грађанска левица, којој је припадао и Иконић, у првом светском рату заступала је становиште „одбране отаџбине“, али уз либерално-демократско избегавање крајности национализма, а поготову шовинизма. У својим мемоарским белешкама⁵ Иконић на следећи начин одређује свој и српске буржоаске владе став о националном питању: „При објави рата (1914) наша Народна скупштина поставила је поред осталог за циљ и ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца који су били под Аустроугарском. У ствари, то је и био програм коме су у прошлости тежили наши највећи духови“, у новије време нарочито Јован Скерлић (кога Иконић узима као узор и арбитра у решавању свих кључних питања — што је карактеристично за његов политички став уопште, став колебљивца са грађанске левнице). Иконић тачно указује да је часопис »La Patrie Serbe«, који је он основао и уређивао током првог светског рата, „од првог дана, у свим својим написима верно бранио ову идеологију“. Та идеологија или „програм нашег народног уједињења није био државно-правно формулисан све до познате Крфске декларације“, тако да се часопису наметало име које му је Иконић дао (а не шире, југословенско, обележје) — „ово тим пре што смо од свих Јужних Словена тада само ми били без отаџбине“.

Иконић, међутим, наглашава да ће и после Крфске декларације дух његовог часописа „остати исти“, тј. часопис ће се „и даље залагати за бољу будућност Јужних Словена и борити се против сваког ускосхваћеног шовинизма“ и „беспоштедно ће сузбијати сваку сепаратистичку тежњу, ма с које стране она долазила“: „другим речима,

»La Patrie Serbe« је била и остала заточник борбе за уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу“. (Овде и на другим местима, као што видимо, Иконић неадекватно употребљава синтагму „Јужни Словени“: он у ствари мисли на Југословене, и то на Србе, Хрвате и Словенце).

То је, наравно, била идеологија грађанске левице, истоветна са гледиштем српске владе о том питању. Ова левица није могла прећи своје класне оквире који ће се између два светска рата са Владимиром Дворниковићем и другима, на основама неких теза Лудвига Гумпловича као инспирацији, теоријско-филозовски уобличити у идеологију унитаризма о јединственој „југословенској нацији“. Та је идеологија негирала националну самосвојност Хрвата, Црногораца, Македонаца, и истицала у први план Србију као пијемонт југословенства.

У условима првог светског рата, условима изгнанства и неодређене судбине малене Србије међу сукобљеним великим силама, српски грађански политичари а поготову интелектуалци, нису се лако могли снаћи. Тада су, указује Иконић, у дискусијама око новог поретка у Европи, до кога су сматрали да треба да дође после тога рата, већина истакнутих страних политичара и теоретичара заступали гледишта да Аустрију треба казнити, али је и одржати, а други (Иконић не каже који су ти „други“) — да је треба уништити и на њеним рушевинама створити неколико националних држава.⁶ Тако и „српско питање добија нове облике“ — „пред крај рата, ево нас са све изразитијом тежњом за оснивањем заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца — Југославије“. Иконић наглашава своју класну ограниченост пишући даље да је „име Југословен ново, а оснивање Југославије на место Велике Србије — неразумљиво“ и нашим људима и странцима и да „треба и времена и напора да се све ово оправда и образложи“, поготову што „противници нису ни слаби ни безначајни“: „заједно с Ватиканом, они наилазе на подршку и код појединаца и код странака. У самој Француској имало је крупних имена која су до последњег часа бранила одржање Аустрије“.

У прилог ових Иконићевих указивања на игру великих сила током првог светског рата са судбином малене Србије, најбољу и најснажнију аргументацију — али са класно супротних, пролетерских позиција — дали су српски социјалдемократи. Још у догађајима који су претходили првом светском рату, познато је да је не само аустријска социјалдемократија већ и немачка (Ед. Бернштајн) одобравала анексију Босне, док је француски социјалист Жан Жорес сматрао да

Босну и Херцеговину треба вратити — Турској. Неразумевања великих сила и њихових идеолога и политичара за историјске нужне и оправдане ослободилачке тежње балканских народа доживела су од тада до данас драстичне формулације.

Наведимо, овде, само једну од њих, чији је аутор Винстон Черчил. Он је после другог светског рата заступао гледиште слично гледишту аустријско-немачке социјалдемократије из 1908. То Черчилово гледиште, одмах треба рећи, поред тога што је историјски и чињенички погрешно сагледано са марксистичких позиција, и политички је штетно за нас, нарочито тиме што инспирише многе противнике нове Југославије и омета историјски једино могући, самостални пут развитка народа Балкана. По том Черчиловом гледишту, поред прве „трагичне грешке“ која је учињена после првог светског рата тиме што је Версајским уговором Немачка осуђена да плати репарације баснословних размера, „друга велика трагична грешка направљена је када је Сен-Жерменским и Тријанонским уговорима уништена Аустро-Угарска Империја“. Черчилове аргументе у прилог прве тезе („трагичне грешке“) увидели су одмах после првог светског рата и многи други трезвени духови (међу њима и Јован Цвијић), али су његови аргументи у погледу друге такве „грешке“, не само нетачни, већ и веома увредљиви за народе Југославије: вековима је, по Черчелу, Аустро-Угарска — то „живо отелотворење Свете Римске империје пружало заједнички живот и гарантовало трговину и безбедност великом броју народа, од којих ниједан у наше доба није имао ни снаге ни виталности да се сâм суочи са силом једне оживљене Немачке или Русије. Сви ти народи желели су да се одвоје од федералног, односно империјалног устројства, и подстицати њихове жеље значило је веровати у либералну политику. Балканизација југоисточне Европе настављала се крупним корацима и имала за последицу релативно оснажење Пруске и Немачког Рајха. (...) Није било ниједног народа нити области који су улазили у састав Хабзбуршке Империје којима добијање независности није донело муке какве су стари песници и теолози резервисали за проклето“.⁷ Озлојеђен због убрзаног процеса распадања британске империје и ослобађања низа колонијалних и угњетених народа, због пропадања капитализма и развоја социјализма у светским размерама, Черчил нам је приписао део кривице за избијање оба светска рата и за јачање „светског комунизма“ и својим ставовима хранио и храни илузорне покушаје ликвидације нове Југославије и заснивања неке тзв. дунавске федерације под таторством великих западних сила итд.

3. 2. Колико је и овде један интернационалист и комунист Карл Маркс надмашио идеолога империјализма Черчила својим схватањем суштине тока нове историје Балкана, може се видети из његових оцена борбе балканских народа које је дао још 1853. године. Маркс је са Енгелсом јасно схватио да се Источно питање не може решити ни одржањем, ни деобом Турске између великих сила, већ једино самосталним путем развитака јужнословенских, грчког и албанског народа. У целини борбе народа Балкана за независност ова два класика марксизма указују на значај „српске револуције“ из 1804—15. године, поготову што се на Балкану неће моћи одржати никаква тиранија ни источног (руског), ни западног типа: „Ко мисли да такав један систем одговара и југословенском карактеру тај нека прегледа историју Србије од 1804. године. Карађорђа, оснивача српске независности, народ је напустио, а Милоша Обреновића, који је обновио независност, најурио из земље уз грдњу и псовку, зато што су обојица покушали да уведу руско-аустријски систем, са његовим пратилицама, корупцијом, полумилитарном бирократијом и пашинском експлоатацијом“.⁸

3. 3. У светлости покушаја, који су са позиција грађанске левнице разумљиви, да се нађе пут обнове српске државе грађанског типа у условима окршаја великих сила, резимирајући своја излагања о ставу часописа »La Patrie Serbe« према југословенству, Иконић закључује да и овај тада једини наш часопис у егзилу „мора пружити могућност за што прилежнију и што ватренију одбрану наше праведне ствари. Оквири њеног (мисли на »La Patrie Serbe« — А. С.) дотадашњег рада пуцају“ и њени сарадници ће од 1. јануара 1918. на њеним страницама моћи „писати и говорити поглавито у интересу нове заједничке државе Јужних Словена која је на помолу“ (а не, дакле, само у интересу Србије или Велике Србије, као што је до тада био случај и поред ширег југословенског става овог часописа). Такав је садржај »La Patrie Serbe« током 1918. године и остварен.

4. Гледиште марксисте и комунисте Косте Новаковића о социјално-политичким питањима тога доба, посебно о националном питању Балкана, и поред неких колебања и несигурности у ставу, разумљивих када се има у виду сложеност ситуације у којој су се, по тачној Лењиновој оцени, у опортунизму и социјал-шовинизму изгубиле и готово све европске социјалдемократске партије, радикално је превазилазило оквире грађанске левнице. Новаковић је поступио као бли-

ски сарадник Димитрија Туцовића, Душана Поповића, Трише Кацле-ровића и других вођа наше социјалдемократије, који су се борили против милитаризма, за мир, балканску федерацију и интересе сиротиње.

Сажето изложено, Новаковићево становиште током првог светског рата може се на следећи начин оцртати. У својој партијској „Аутобиографији“, чији се подаци и оцене (са неким изузецима које је утврдила Убавка Вујошевић),⁹ могу сматрати у основи веродостојним, Новаковић наводи да је учествовао у балканско-турском рату 1912—1913. године као резервни наредник, а затим резервни поручник, док је у империјалистичком другом балканском рату 1913. дезертирао са фронта пошто је, како он пише, Главни одбор Српске социјалдемократске партије одбио да предузме акцију против тога рата.¹⁰ Пошто је већ у тим ратовима био познат као социјалдемократ, који међу војницима шири социјалистичку идеологију, разумљиво је што је у империјалистичком првом светском рату (у коме је учествовао од 1914. до 1917)¹¹ био онемогућен у напредовању у војној хијерархији: у рат је отишао као резервни капетан II класе и у том чину остао до краја рата, док су многи његови вршњаци, како он указује, догурали до чина потпуковника.

У тешким условима лутања и поцепаности међународног радничког покрета током првог светског рата Коста Новаковић се доста брзо снашао. Како сâм сведочи, од августа 1917. он се први пут повезао са „цимервалдовцима“ — постао је присталица левог крила европске социјалдемократије окупљеног око Лењинове „Цимервалдске леве групе“, формиране на Првој међународној конференцији социјалиста септембра 1915. у Цимервалду (Швајцарска). Овој групи, како сâм наводи,¹² Новаковић је, преко лидера Француске социјалистичке партије, Пјера Бризона (Pierre Brison, 1878—1923), Фернанда Лориса (Fernand Lorio, 1870—) и Шарла Рапопора (Charles Rappoport, 1865—), приступио тек августа 1917. и то у Француској, на конгресу Француске социјалистичке партије, на којем је „у име српских социјалиста иступао против рата“. Такав став је био у складу са позицијама цимервалдоваца: они су се борили за прерастање империјалистичког првог светског рата у грађански рат пролетаријата против буржоазије, тј. у пролетерску револуцију. У томе је јасна класна разлика између Новаковића и Иконића, који је био и остао прогресивни грађански идеолог.

Новаковић активно учествује у оснивању Комитета српских социјалиста у Паризу (22. јула 1917). Задатак Комитета је био да нас-

тави рад ССДП ван земље на платформи одлука конгреса ССДП и међународне социјалдемократије. Најважније је тада било настављање антиратне платформе ССДП (подсетимо да су током 1914—1915. године посланици ССДП у Скупштини свих шест пута, када је то питање било на дневном реду, гласали против ратних кредита, на чему им је одао признање и Лењин).

Новаковић указује да се Комитет одмах почео раслојавати, слично Другој интернационали: већину у Комитету чинили су „социјал-патриоти“ (Лењин је ову категорију социјалиста означио као „социјал-шовинисте“, а ту би углавном спадао и Иконић, и поред свог демократског става), „који су почели да раде у корист рата, мада су својеручно потписали платформу Комитета против рата“.¹³ Пошто се крајем фебруара 1918. у Лондону састао са другим секретаром ССДП Душаном Поповићем и упознао са гледиштима бољшевика, Новаковић је, по повратку у Париз, 15. априла 1918. дао оставку на чланство у Комитету и редакцији његовог листа „Будућност“. Тиме је Новаковић дао доказа да није подржавао социјал-патриоте који су чинили већину у Комитету — што су му (да је сарађивао са социјал-патриотима) Сима Марковић и десна фракција у Партији после првог светског рата пребацивали.¹⁴ Да би се искупио за своје учешће у раду таквог Комитета, Новаковић је, током два месеца после оставке на чланство у њему, основао марксистичку групу, која је прво била повезана с цимервалдовцима, а затим са Лењиновом Трећом интернационалом.

После Октобарске револуције 1917. у првих 12 бројева листа „Будућност“ Новаковић је писао о догађајима у Русији солидарисујући се са Великим октобром.¹⁵

После завршетка рата, Новаковић се 13. априла 1919. из Париза вратио у Београд и врло активно учествовао у припремању и раду Конгреса уједињења априла 1919. и даље у раду КПЈ све до хапшења новембра 1938. године и смрти у стаљинским чисткама. Рехабилитован је 10. јуна 1958. одлуком Војног колегијума Врховног суда СССР.¹⁶

5. Када се има у виду у време првог светског рата овако идеолошко-политички прогресивно оријентисан живот и рад Косте Новаковића, који је Иконићу, као његовом земљаку и пријатељу, морао бити добро познат, сасвим је разумљиво што уредник часописа српске грађанске левице »La Patrie Serbe« није смео, а интимно није ни желео, као сталног сарадника ангажовати и Новаковића. Зато у

свом набрајању сарадника којима се поноси, Иконић нигде не помиње име Косте Новаковића.

Није познато како је дошло до контакта између ове двојице Чачана и вршњака (Иконић је био три године старији од Новаковића) током првог светског рата и на чију је иницијативу Новаковић обећао Иконићу чланак о Димитрију Туцовићу. Иконић је живео краће време у Витреу, а затим у Паризу, док је Новаковић у време њихових контаката живео на Крфу. Показаћемо да је Новаковић случајно сазнао за Иконићев часопис. У његовој преписци сачувана су три Новаковићева писма Иконићу и један концепт Иконићевог одговора Новаковићу на прва два писма. Новаковић је послао Иконићу обећани чланак о Туцовићу, који је штампан са извесним Иконићевим изменама, на које је Новаковић реаговао.

Донећемо овај Новаковићев чланак у преводу са текстом преписке ове двојице Чачана, настале поводом тога чланка, и покушати да проблеме који су тим поводом настали прокоментаришемо и протумачимо.

II

6. У првом сачуваном писму Новаковића Иконићу¹⁷ датираном 9/22. XII 1916. на Крфу, стоји:

„Драги Иконићу,

После првог броја 'La Patria Serbe', до кога сам случајно дошао не знам да ли је још који изашао и не знам да ли си донео што о Туцовићу.

Ја ћу одржати обећање и послати ти у идући петак чланак о Туцовићу. Ја сам га написао и превео на француски,¹⁸ да се ти не мучиш. Надам се да ћеш га штампати, и ако ми је веома тешко било да се приближим начину вашег писања.

Пошаљи ми остале свеске — ако су изашле — и пиши ми по каквој прилици мало више.¹⁹

*Срдачно те поздравља
твој Коста Новаковић.*

*Адреса: Шумад. (ијска) Дивиз. (ијска) област. Corfou.
Пошаљи ми твоју адресу, јер је ја не знам“.*

Као што видимо, покрећући свој часопис Иконић се обраћао свим познатим с молбом за сарадњу, па се, изгледа, обратио и Новаковићу, којом приликом му је он обећао чланак о Туцовићу. Али сâм Иконић нигде у својим успоменама и преписци не спомиње да се обратио и Новаковићу или коме другом нашем социјалдемократи (комунисти и марксисти), у чему се види његова класна ограниченост интелектуалца с грађанске левнице.

7. Друго Новаковићево писмо Иконићу гласи:²⁰

„16/29. XII 1916, Крф

Драги мој Иконићу!

Ако си добио прошло писмо од г. Веље Стојановића,²¹ онда ћеш се обратити и за чланак о Туцовићу на њега, који сам обећао послати првом идућом поштом, т. ј. данас. Ето, ја сам испунио реч и послао ти чланак.

До тебе је сад да га штампаш. Ја сам га написао на француском, по моме знању франц. (уског) језика. Где буде ортогр. (афских) грешака ви ћете то исправити. Иначе, мислим да ће остати садржина мисли неокрњена.

Пошаљи ми бројеве од 2. па на даље. Нека ти Веља плати шта коштају ти бројеви а ти се потруди да их добијем што пре.

*Срдачно те поздравља
твој Коста“.*

На празним листовима оба ова Новаковићева писма Иконић је написао концепт свога одговора Новаковићу на њих.²² Тај одговор гласи:

„Драги Којо,

Да знаш како сам се обрадовао при пријему Твога писма.²³ Чланак сам примио, и он ми се необично допао. Слику сам Туцину нашао и она ће изаћи у свесци 5. Нећу мењати ништа изузев понеку исправку у франц. (уском) језику“.

Иконић даље обавештава свога земљака да му шаље бесплатно три до тада изашла броја часописа.

III

8. Иконић је чланак штампао,²⁴ али није одржао обећање у погледу поштовања интегритета Новаковићевог текста. Новаковићев чланак, који заслужује да буде пренет и поводом 60. годишњице Туцовићеве херојске смрти, у преводу гласи:

„ДИМИТРИЈЕ ТУЦОВИЋ (1882—1914)

„Мало интернационализма удаљује од домовине;
много интернационализма поново враћа њој”.

Жан Жорес, „Нова армија”

Одгојен у традиционалној демократској омладини, одрастао у слободним планинама сиромашног Ужичког округа, запојио се израна честитошћу из своје породице, од своје прве младости он се врло лако задахнуо љубављу за слободом, љубављу према малим и сиротим. Напуштајући своје литице да би наставио своје студије на Универзитету, понео је са собом све то богатство, а осим тога једну снажну вољу, један ведар дух, једну широку интелигенцију и једну младу енергију која никад није остарила.

23. марта 1903, на познатим демонстрацијама против једног реакционарног режима,²⁵ Туцовић је први пут постао познат: он је ту узео учешћа као један од вођа демократске универзитетске омладине, он је својим рукама одбијао бајонете жандарма уперене против универзитетске и радничке омладине, бранилаца слободе и устава. После тих демонстрација он је био принуђен, као и многи други, да оде из отаџбине.

Завршавајући своје студије права на Универзитету, 1905,²⁶ он се опростио од својих другова остављајући им једну лепу тековину: потпуну академску слободу, угрожену — можда ненамерно — новим универзитетским законом. После једног штајка

који је он иницирао и водио, сви чланови закона који су онемогућавали студије сиромашним студентима, били су укинати.

То је била најбоља проба његове енергије. Сви ти млади људи различитих схватања, слушали су га: он је њима управљао, они су га ценили, веома поносни што у својим редовима имају вођу младог као што су и они. Зато упркос своје младости, он је био искусан и мужеван учитељ који им је показивао како треба да раде енергично и да потпуно успеју. У то време он је свима био познат.

Ја се сећам та два догађаја, јер они припадају његовом студентском животу, периоду сличном ономе у коме се сада налази наша младост којој је овај часопис²⁷ намењен. Ја их се сећам као изванредних фактора: не може се представити Туцовић, ни и један студент демократских идеја, без сличних дела; и, са таквим особинама, он се не може друкчије замислити него као вођ. Али то су само две епизоде његовог сувише рано завршеног тешког живота.

У својој 33-ој години, у новембру 1914, Туцовић, резервни пешадијски поручник, командовао је једном четом 1. пука; пао је на бојном пољу, груди пробијених аустријским курцумом.²⁸ Вратио се жив из два претходна рата. Вољен, обожаван од својих војника, цењен и поштован од својих колега и својих старешина, он је био уважаван од свих као један од најхрабријих и најсмелијих.

После рата из 1912. године, срдачан пријем који су му у Врању приредиле породице његових војника — он нам је то причао — био је за њега прави празник и најдирљивији тренутак његовог живота.

У овом трећем рату, он је пао у најкобнијем часу, када се српска војска борила у одступању ка Лазаревцу. И он, увек пун вере у одбрамбене снаге свога народа и у срећан исход овог нежељеног рата, он је, умирући, гледао како његов народ пада у ропство.

Мада је за време свога живота Туцовић примао изразе уважавања и великог поштовања благодарећи својој високој интелигенцији, своме озбиљном политичком деловању, свом племенитом карактеру — са извесном резервом коју су обично чиниле екстремне природе,²⁹ — тек после његове смрти његово име је добило значајно место које је заслужио.

Најреномиранији наш научник, г. др Цвијић, изражавајући своје саучешће, рекао је да је Туцовићева смрт за Србе један од највећих губитака овога рата.

Интернационала, у свом теоријском часопису,³⁰ и гласом једног од својих најглавнијих учитеља, др Карла Кауцког, објавила је да је ова смрт више за жаљење него смрт дра Франка,³¹ једног од вођа немачке социјалистичке партије, који се добровољно ангажовао у немачкој армији и пао првих дана рата.

Српски радници, мали и сиромашни који су га добро познавали, били су болно погођени овим губитком; они се са зebњом питају неће ли се сувише осетити последице Туцовићеве смрти и да ли ће се моћи после рата — у многобројним бригама које очекују земљу — за њихове оправдане и већ њиховом крвљу плаћене захтеве наћи енергичан, уман, непристрастан заштитник, као што је био он.

*
* *
*

Тражећи од мене да за ‚Српску отаџбину‘ напишем неколико речи о Туцовићу, ви сте ме, г. директоре,³² оптеретили једним веома деликатним послом. Али ја сам уверен да нећу учинити неправду идеалу овог екстремног демократе,³³ великог интернационалисте, говорећи о њему у једном часопису чија је тежња, верујем, да очува у нашој омладини сећање на све наше националне вредности, на све наше истинске посленике као што је био, између толиких других, Туцовић, који се целог свог живота борио за слободу, независност, уједињење, благостање и просперитет српског народа, и који је нарочито гајио велику симпатију и велику наду према омладини.

Његов најдрагоценији идеал³⁴ био је слобода његовог народа уједињеног са земљацима исте крви: Југословенима. Он је све своје напоре управио ка остварењу тога идеала. После његовог пута у Хрватску и Босну, Београд је постао тежиште југословенског радничког покрета. Часопис ‚Борба‘, који је он основао и уређивао; ‚Радничке новине‘, чији је он био главни сарадник — када више није био главни уредник — стално су пропирали југословенску идеју међу радницима.

Његово најчвршће убеђење било је — право малих народа на аутономију и независност. Сходно овом принципу, он је оце-

нио анексију Босне и Херцеговине као један злочин који револутира и један акт нечувеног насиља против српског народа. Он је успео да у Београду 1909. сазове мали Интернационални конгрес,³⁵ који су чинили делегати свих балканских држава и Аустро-Угарске. Овај је конгрес кориговао понашање аустро-угарске социјалистичке партије у питању анексије; он је учинио оно што би се могло назвати актом покајања према Србији оптужујући империјализам Аустро-Угарске. На Интернационалном конгресу у Копенхагену 1910, на Туцовићев предлог у закључке је унет следећи пасус о независности малих народа: „Ми захтевамо исто тако са постојаним инсистирањем аутономију свих народа и бранимо их од свих ратоборних напада и свих притисака”.

У својој књизи о Албанији, објављеној пре рата,³⁶ он је са логичношћу и великим успехом бранио овај принцип: аутономија за све народе без изузетка, за Албанију нарочито (којој је аутономија оспоравана од стране неколико озбиљних публициста), да би се она ишчупала из „протекторских руку” Аустро-Угарске, и да би се спасла као једна од чланица Балканског савеза. У овој књизи он је исто тако дао један есеј економског материјализма примењеног на та питања.

Он се сав посветио следећем политичком аксиому:³⁷ Балкан Балканцима, и федерација балканских народа као најјачи и једини бедем против великих империјалистичких сила. На основу његове иницијативе, почев од 1909, две балканске конференције одржане су у Србији,³⁸ да би третирале ово питање које је постало врло ургентно после анексије. Он се напрегао да створи солидну основу демократској партији Балканских држава по угледу на федерацију и да учини немогућим узајамна ривалства и борбе.

Његова жарка жеља била је да их просвети, да побољша положај радника, малих и сиромашних, међу којима је он живео и радио целог свог живота: он је ценио ове производне елементе као значајан капитал и сматрао их као саму основу друштва.

Екстремни демократ,³⁹ Туцовић је сањао да установи једно ново друштво, засновано на благостању и братству свих народа: он је утрошио сву своју енергију у служби те идеје, борећи се против старе и слабе организације да би је заменио новом и бољом.

Његове многобројне расправе и предавања на народним зборовима; његови напори да оснује радничке школе; његови чланци и есеји о многим питањима народне економије, политичке економије и текуће политике; његови преводи многих ремек дела економско-политичке литературе;⁴⁰ његови свакодневни чланци у листовима, толико тешког труда извршеног током десетак година даје доказе о његовом интензивном раду, о његовој непоколебљивој вољи да уведе најмодерније идеје, да створи солидну основу једног екстремног демократског покрета у једној земљи која је још у почетку демократског развитака у модерном смислу речи.

Туцовић је био један од оних који су представљали прогрес и учвршћивали га у једном народу, улажући у то и сами велики удео. То је смисао мога цитата у почетку: много интернационализма не удаљује од отаџбине, већ враћа ка њој. А Туцовић заслужује прво место међу својим друговима, дајући убедљиве доказе у томе смислу.

Оним нашим младим људима који га нису знали, понављам: он је био прожиман апсолутним уверењем у своје идеје и прожет дубоком љубављу према својој земљи и своме идеалу. Да би у његовој отаџбини победиле демократске идеје, он је радио са ретком енергијом; он је извршио такав утицај на све који су живели с њиме да су се стидели да остану инертни и неангажовани.

Велика интелигенција, топло срце, дубоко и научно уверење, снажна енергија, гвоздена воља, живот радљив, радљив... ето Димитрија Туцовића.⁴¹

Крф

К. Новаковић.“

IV

9. Новаковић је као што смо указали, свој чланак о Туцовићу писао са највећим напором, борећи се између жеље да се Туцовићева успомена не угаси ни међу грађанском омладином у егзилу и између своје комунистичке свести, која му није допуштала да о Туцовићу и ту не изрекне праву истину. Па иако му је Иконић писао да у његовом чланку није вршио суштинске измене — таквих је измена било и Новаковић се умногоме покајао што је тај чланак код Иконића уопште и објављивао. Своје незадовољство Иконићевим интервенцијама у његовом тексту Новаковић је изразио у своме писму Иконићу датираном 24. III (6. IV) 1917. са Крфа, које гласи:⁴²

„Драги мој Иконићу!

Дошао ми је до руку 5. број 'La Patrie Serbe и нисам баш потпуно задовољан преправкама које си извршио у тексту и које чини ми се, ниси морао вршити па да текст ипак буде француски.

Ја верујем да ти не налазиш на пр. велике разлике у томе што си метнуо 'une vraie tête' место 'la plus grande tête'. Може бити да ти не сматраш да има разлике у томе рећи 'aux natures extrêmes' место само 'aux extrêmes', као што сам ја рекао, подразумевајући ту политичаре екстремне, елементе у друштву екстремне а не природе екстремне (јер Туцовић и није био екстремна природа). Затим, у првом периоду другог дела, можда твојим схватањем испала је једна реченица за коју ја мислим да је требала остати. Исто тако омакла се једна грешка у речи 'Internationale која је оштампани курзивом без е на крају те се чини као да је то назив или титула, док сам ја хтео рећи Интернационала (социјалистичка) као једна замишљена заједница и стога сам је написао без курзива. Свакако да ће сви француски социјалисти доћи у недоумицу када прочитају.

И тако још подоста тих ситуација, које су теби изгледале и на своме месту, мени се чини да су могле без икаквог уштрба по француски језик и смисао остати. Сад, то је споредно.

Али оно до чега ми је стало јесу неколико следећих периода у другом делу чланка код којих је прва реченица измењена. Она је гласила: *Le plus prochain but . . . или l'ideal le plus prochain* што значи најближи циљ, т. ј. ја сам на то мислио. И ту сам фразу нарочито понављао у свима осталим периодима да бих направдио разлику са периодом који долази после њих и који говори о ономе што је главно, што је главни циљ био за Туцовића. Тај је период, ако се добро сећам, почињао: 'Mais, c'était son extrême ideal démocratique . . . qui l'a poussé de sacrifier toute sa vie á la lutte' . . . Затим и период *Toutzovitch était un de ceux qui représentent le progrès* . . . измењен је онако како нисам желео да га треба изменити па да би био у духу француског језика.⁴³

Ја сам сматрао за потребно да ти ставим до знања ове моје напомене. А ја сам себи пребацујем што нисам нашао кога Француза и замолио га да ми поправи превод и тако би ове моје примедбе отпале, јер ти онда не би имао да поправљаш француски језик и да узгред окрњим нешто што, чини ми се, смета читаоцу

да види да је Туцовић био социјалист и да је баш као такав био добар национални радник.

Има једно рђаво схватање патриотизма које ставља отаџбину изнад свега: изнад права и правиче, изнад морала, изнад поштења и које одобрава и злочине представницима те отаџбине. Такав патриота Туцовић није био. Такав патриотизам је патриотизам оних Немаца који представницима њихове отаџбине допуштају све и све њихове поступке правдају.

Модерно схватање патриотизма једино је демократско схватање, које не издиже интересе отаџбине изнад интереса народа нити може да схвати то уздизање.

Ја сада немам више времена да ти пишем о чему другом. Идуће недеље надам се да ћу имати времена да ти, по слободи, изнесем своје мишљење или боље опаске о 'La Patrie Serbe'.

Ако будем шта други пут писао трудићу се да не будем алкав и немаран а нарочито да спремим рукопис потпуно за штампу, како не би било несугласица. Само, сумњам да ћу ти штогод моћи више послати.

Поздравља те срдечно
твој Коста“.

Из овог Новаковићевог писма углавном је јасно како је својим преправкама у Новаковићевом тексту Иконић манифестовао ограниченост своје друштвено-класне позиције — грађанске левице. Новаковић је та места означио, посебно акцентујући супротност социјал-демократског (уствари — комунистичког, односно марксистичког) и буржоаског (макар било прикривено и као оно које је Лењин назвао „социјал-шовинистичким“) схватања патриотизма. Иконићева интенција је била очигледно усмерена томе циљу да из Новаковићевог чланка одстрани све формулације и делове текста из којих се види да је Туцовић био социјалдемократ, тј. комунист и марксист и управо као такав, као интернационалист, да је био прави родољуб.

Иконићев одговор на ово последње сачувано Новаковићево писмо, ако га је било, појаснио би нам Иконићев став о низу спорних питања, али то писмо, по свему судећи, није ни написано — јер нити у Иконићевој, иначе брижљаво сачуваној, кореспонденцији постоји концепт тога писма, нити у богатој рукописној заоставштини Новаковићевој постоји икакав траг о таквом писму или помен о Иконићу. Изгледа да је кореспонденција између ове двојице Чачана даље прекинута, јер је Новаковић убрзо затим дошао у Париз и посветио се

раду у нашем социјалдемократском покрету у егзилу; тако су Иконић и Новаковић могли да усмено расправе настали спор — ако је Новаковићу до тога више било стало, јер је ионако имао далеко важнијег посла и проблема у свом партијском раду. Јануара 1918. Комитет ССДП у Паризу покренуо је свој орган, лист „Будућност“, на српскохрватском и француском језику, тако да је Новаковић био упућен на сарадњу у том листу и у Иконићевом часопису није више објавио ниједан текст.

10. Треба, међутим, напоменути следеће: срећна је околност што је предострожни Коста Новаковић успео да сачува концепте свога чланка. Ти концепти, писани Новаковићевом руком на српскохрватском и француском језику,⁴⁴ међутим, упоређени са текстом штампаним у Иконићевом часопису, показују следеће: И поред многих исправки, допуна и прецртавања, и у српскохрватском и у француском тексту, тако да ова два текста нису идентични ни међусобно, ни са штампаним текстом, морамо закључити да је Новаковић у француском тексту, који је послао Иконићу, такође вршио суштинске измене и прецизирања. Пошто, међутим, Иконић тај текст није сачувао, а у њему је вршио исправке на које је, затим Новаковић у своме писму указао уз свој протест што их је Иконић извршио, не можемо са потпуном сигурношћу закључити да ли је у свим нијансама Новаковићев протест умесан или не. Али је сигурно то да је Иконић Новаковићев текст тако изредиговао да је ублажио марксистичку и комунистичку оштрину и бескомпромисност Туцовићевог лика.

*
* *

11. Наша излагања имала су задатак да у неким маргиналним проблемима покажу у чему су два земљака и пријатеља — комунист и марксист Коста Новаковић и грађански демократ и републиканац Драгомир Иконић могли наћи додирних тачака као класно супротно друштвено-политички оријентисани борци током првог светског рата у егзилу, а како и зашто су се и тада и касније морали разићи. Истовремено смо, поводом 60. годишњице Туцовићеве херојске смрти, пренели Новаковићев надахнуто писан чланак о њему.⁴⁵

НАПОМЕНЕ

1. О Иконићу видети наш чланак *Др Драгомир Иконић*, путеви његовог интелектуалног и идеолошко-политичког развитака, „Зборник радова Народног музеја у Чачку“, св. 3, 1973.

2. В. И. Ленин, Соч, 4. изд., т. XXI, 209.

3. Ibid, XXIV, 54—58.

4. О односу наше и европске социјалдемократије према I светском рату и о Лењиновим признањима принципијелном држању ССДП види Ibid. XXI, 184, 279; Триша Кацлеровић, *Цимервалдска конференција*, Апел српских социјалиста савременом свету, Београд, 1951, 3—80; Душан Недељковић, Сергије Димитријевић, Владо Стругар, Богумил Храбак и др. у *Српска социјалдемократска партија*, Научни скуп, Београд, 1965, 39—65, 147—157, 223—236, 261—262, 265—267; и књиге Влада Стругара и Десанке Савићевић наведене у даљим нашим примедбама. О овом питању дали су своје оцене и Владимир Бакарић, Едвард Кардсљ и други теоретичари југословенског радничког покрета.

5. У *изгнанству*. Успомене и сећања — „La Patrie Serbe“ 1916—1918. Народна библиотека у Београду, Архива Драгомира Иконића, Р 612/I/1, стр. 76—77, 78—79. Карактеристично је да Иконић ове своје успомене није штампао, а морао је за то имати прилике и могућности бар између два рата.

6. О мишљењима и ставу Европе о нама у томе смислу упор. нашу књигу *Почеци философије у Срба*, Београд, 1970, стр. 10—15, 159.

Стварна опредељења за и против самоопредељења југословенских народа, односно за и против ликвидације Аустро-Угарске и заснивања самосталне државе Југословена на Балкану, јесу следећа: (Упор. Влада Стругар, *Социјалдемократија о стварању Југославије*, Београд, 1965, стр. 17—19, и Десанка Савићевић, *Друштвена и политичка теорија и критика у радовима Димитрија Туговића*, Београд, 1972). Декларација Југословенског посланичког клуба од 30. маја 1917. (тзв. Мајска декларација) у Царевинском већу захтевала је да Срби, Хрвати и Словенци, који живе у Аустро-Угарској образују своју југословенску државу у оквиру Монархије и под династијом Хабзбурговаца. Разумљиво је онда што Југословенски одбор и српска влада нису могли прихватити Мајску декларацију, јер је она тежила одржању Аустро-Угарске, а без њеног рушења није могло бити самоопредељења југословенских народа, какво је планирала Крфска декларација од 20. јула 1917. — Вилсон се 8. јануара 1918. декларише за обнову Србије и Црне Горе, а југословенским народима у Аустро-Угарској признаје аутономију у оквиру Монархије; слично мишљење изразио је 9. јануара 1918. и Лојд Џорџ. Обе ове изјаве су погодиле оне снаге које су тежиле самоопредељењу и уједињењу Југословена. Деловањем Југословенског одбора и других снага САД су 28. јуна 1918. признале право на самоопредељење југословенским народима Аустро-Угарске, а касније су то учиниле и британска и француска влада.

О сложеном питању односа наших и страних социјалдемократских партија према стварању Југославије може се рећи следеће: Наше социјалдемократске партије су сагледавале значај стварања Југославије, али су то питање сматрале задатком југословенске буржоазије, док социјалдемократија мора ићи даље, ка социјалистичкој револуцији. Стране социјал-

демократије су се у решавању питања стварања Југославије обично колебале и поводиле за својим буржоаским владама, али су у њиховом сагледавању праве суштине проблема значајну улогу одиграле југословенске социјалдемократске партије.

На основу свега реченог, разумљиво је што се грађански левичар Иконић није могао најбоље снаћи у сложеним социјално-политичким питањима свога доба.

7. Винстон Черчил, Други светски рат, књ. I, Београд, 1964, стр. 9—10.

8. Цитат је из чланка Ф. Енгелса *Шта ће бити од Турске у Европи?* који је у српском преводу пренела Туцовићева „Борба“ (књ. I, бр. 6, 16. III 1910. стр. 203—204. Наслов оригинала: *F. Engels Was soll aus der europäischen Türkei werden?* K. Marx — F. Engels Werke Dietz Verlag, Berlin, 1960. Bd. 9, S. 31—35). Маркс и Енгелс су у овом и низу других својих чланака окарактерисали турски и неке друге народе Балкана као кочнице напретка и истакли у први план Србију као центар борбе народа Балкана за ослобођење и самоопредељење, што су многи српски националисти током протеклих деценија покушавали да искористе у хегемонистичке сврхе. У целини својих погледа уопште, а у деветом тому њихових списа посебно, Маркс и Енгелс, међутим, далековидо интернационалистички будућност Балкана сагледавају слично Светозару Марковићу (*Србија на Истоку*, 1872) — у самоопредељењу и самосталном развоју свих балканских народа у разним облицима њихове сарадње и заједништва. (Упор. *F. Engels Die türkische Frage Werke Bd. 9, S. 22—27*; K. Marx, разни чланци о европској Турској и балканским питањима, *Ibid. S. 103—116, 134—141, 265—285*). Међутим, ако се мора осудити сваки национализам, а поготову шовинизам, историјска наука мора тежити да утврђује објективну истину о улози појединих народа у историји и не сме ту истину конформистички прилагођавати политичким или било каквим другим захтевима тренутка. У том смислу Енгелс је писао у свом *Лудвигу Фојербаху* да, „уколико наука поступа безобзирније и непристрасније, утолико је она више у складу са интересима и тежњама радника“; пошто се стварни интереси радничког покрета (ликвидација свих облика експлоатације и угњетавања итд.) поклапају са објективним ходом историје, радничка класа нема потребе да фалсификује слику света и друштва већ је заинтересована за објективну истину, нарочито за историјску истину. Зато и утврђивање успона и падова појединих делова нашег и страног радничког покрета мора бити руковођено захтевима науке, од које полази научни социјализам у својој борби за остваривања социјализма и комунизма.

9. За наше излагање, које следи, податке смо узели из текстова Новаковићеве *Аутобиографије* са Напоменама и Библиографијом сабраних студија, чланака и говора Косте Новаковића (1914—1934), које је израдила Убавка Вујошевић и који су штампани у књизи: *Коста Новаковић Македонија Македонцима! Земља земљорадницима*, Чачак, 1966, стр. 91—154; затим, из књига Влада Стругара (*Социјалдемократија о стварању Југославије*, Београд, 1965. (нарочито стр. 66, 315—348) и *Југословенске социјалдемократске странке 1914—1918*, Загреб, 1963, (нарочито стр. 68фф); и из Архива Србије (Збирка Косте Новаковића).

10. О овом Новаковићевом захтеву Убавка Вујошевић није нашла никаквих доказа у документима. (Op. cit. 100, прим. 8).

11. О томе када је Новаковић демобилисан, знамо следеће: У последњем писму Иконићу, за које знамо, датираним 24. марта (6. априла) 1917.

на Крфу, Новаковић саопштава да ради као пешадијски капетан II класе при команди српских трупа на Крфу. У своме писму Новаковићу (Архива Србије, 2. 1. ЗРПС, Збирка Косте Новаковића, 81) од 28. марта 1917. из Нице, Воја Пековић јавља своме саборцу да је тражио да га ослободи војне дужности да би као секретар радио у Радничкој комори која треба да се обнови и ради у Паризу. Интервенције у овом правцу, којих је било више, уродиле су, најзад, плодом и Новаковић је демобилисан. Из Извода из регистра пријављених полицијске префектуре у Паризу, Рег. бр. 4336, попуњеног Новаковићевом руком, сазнајемо да је наш раднички борац стигао у Париз 1. јула 1917. да би обављао дужност секретара Српске радничке коморе у Паризу (Extrait du registre d'immatriculation No 4336, Архива Србије, ЗКН, 245).

12. *Аутобиографија* Оп. cit 92. Упор. и *Српски социјалистички покрет за време првог светског рата*, Београд, 1958. Богат материјал о делатности српских социјалдемократа током првог светског рата истраживачи ће наћи у Архиву Србије (Збирка Косте Новаковића и др.).

13. *Аутобиографија*. Оп. cit. 92.

14. Упор. Убавка Вујошевић, оп. cit. 103, прим. 16.

15. О релативно позитивном, али класно ограниченом ставу Иконића према револуционарним догађајима у Русији 1917. године видети наш рад наведен у прим. 1.

16. Упор. Убавка Вујошевић, оп. cit. 114, прим. 50.

17. Народна библиотека у Београду, Архива Драгомира Иконића, Р 612/II/22.

18. Видети о томе одељак 10. нашег чланка.

19. По овоме би се дало закључити да се Иконић писмом обратио Новаковићу с молбом да за „La Patrie Serbe” напише чланак о Туцовићу. То Новаковић напомиње и у првој реченици другог дела свога чланка.

20. Архива Д. И. Р. 612/II/25.

21. Иконић га је, знамо, добио и сачувао.

22. У Новаковићевој богатој рукописној заоставштини, која се чува у Архиву Србије, нема тога Иконићевог писма, па смо га ми реконструисали по концепту.

23. Следи неколико прецртаних интимнијих речи, као нпр.: „беше ми врло тешко што задуго не знадох ништа шта је с тобом“, што сведочи да су пре првог светског рата били у ближним пријатељским односима. Таквих интимности у Новаковићевим писањима Иконићу, нема.

24. La Patrie Serbe No. 5, 1917, стр. 222—226.

25. Туцовић је пре тога, 1902. године, водио студентске демонстрације против сената, а радничко-студентске демонстрације 23. марта 1903. године, (Моша Пијаде, Предговор *Изабраним списима* Д. Туцовића, I, Београд, 1949. XIV), па је после тога морао да се склони у Аустрију.

26. Туцовић је завршио права са одличним успехом уствари 1906. године, пошто је у међувремену одслужио и војни рок. (Ibid XIV). Новаковић, наравно, после десетак година није могао тачно да се сети свих појединости из живота и рада Димитрија Туцовића, а није могао имати никакве приручне литературе, па су омашке овога типа у овом његовом чланку разумљиве. И други Иконићеве сарадници, међу њима и академци и професори универзитета, нашавши се у егзилу, указивали су, у својим писмима

Иконићу, да им веома омета рад недостатак и најнеопходније приручне литературе о историји и савремености балканских народа, коју у Француској готово и нису могли наћи.

27. Мисли се на *La Patrie Serbe*.

28. То је било 20. новембра 1914.

29. О овој формулацији у чланку видети даље Новаковићеву примедбу у писму Иконићу.

30. У рукопису овога чланка на српскохрватском језику, (Архива Србије, ЗКН. 263, стр. 3), овај пасус почиње овако: „Интернационала, у свом теоријском часопису *Die Neue Zeit* — кроз уста свога првога теоретичара др К. Кауцког, ...” итд. Овај часопис, који је излазио у Штутгарту од 1883—1923, био је теоријски орган немачке социјалдемократије. Термин „интернационала“ ми смо превели уважавајући Новаковићеву аутентичну мисао — као ознаку II интернационале, а не онако како је та реч погрешно одштампана у Иконићевој редакцији Новаковићевог чланка (видети о томе наша даља излагања).

31. *Ludwig Frank* (23. V 1874 — 3. IX 1914), вођ ревизиониста у немачкој социјалдемократији. Људе његовог типа Љењин је с правом назвао „социјал-шовинистима“, јер су се одмах ставили на страну „своје“ националне буржоазије и тиме издали пролетерску идеологију и револуцију.

32. Односи се на Иконића. И из овога се види да се Иконић обратио Новаковићу с молбом за сарадњу.

33. У рукопису на српскохрватском језику, стр. 4, стоји: „као крајњег демократе, као интернационалисте“, а у француском преводу (стр. 7): „d'un extrême démocrate d'un internationaliste“.

34. У сачуваном Новаковићевом концепту (стр. 7) стоји: „Son idéal le plus prochain était“ ... , као што у својим примедбама Иконићу Новаковић указује. Исто тако, почетак следећег пасуса у Новаковићевом концепту (стр. 8) гласи: „Son but le plus prochain était“ ...

35. Та Балканска социјал-демократска конференција (припремна) одржана је од 25—27. децембра 1909. у Београду, а затим је Прва балканска социјал-демократска конференција одржана у Београду, од 7—9. јануара 1910. са делегатима из Србије, Бугарске, Турске, Црне Горе, Румуније, Хрватске, Словеније и Босне и Херцеговине.

36. Реч је о Туцовићевој књизи *Србија и Арбанија*, Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије, Београд, 1914, стр. 118. Означујући као годину издања те књиге 1909, грешку је направио Иконић, јер у Новаковићевим рукописима стоји: „А његова политичка расправа о Албанији пред крај 1913 ...” (стр. 6) и на француском: „Son livre d'Albanie, arprue après la guerre balcanique, vers la fin de l'année 1913, ...”

37. У Новаковићевом концепту (стр. 9) стоји: „Son idéal le plus prochain était” — дакле, „идеал” а не „аксиом”, како је ставио Иконић.

38. Упор. нашу прим. 35.

39. Овај спорни део текста у Новаковићевом концепту гласи (стр. 10): „C'était son idéal extrême démocrate“ ... Исто тако, почетак претходног пасуса код Новаковића гласи: „Son but le plus prochain était l'instruction, la culture et le bien-être des petits des pauvres de son peuple“ (стр. 10), односно српскохрватски: „Његов је најближи идеал био: просвећеност, културност и благостање сиромашних радних маса свога народа“ ... (стр. 6). Ова-

квих нијанси у српскохрватском и француском концепту и штампаном чланку Косте Новаковића пун је текст, али се у њихову интегралну анализу нема смисла упуштати.

40. Библиографију Туцовићевих превода К. Маркса, А. Бебела, К. Кауцког, А. Панекука, Р. Луксембург, Х. Вендела, Н. Троцког, К. Ренера и др. видети у књизи: Димитрије Туцовић *Изабрани списи*, II, Београд, 1950. 350—351.

41. Уместо Иконићевог „voilà“ Новаковић је написао „то је био“ односно „c'était“ (стр. 7, односно 12 концепата).

42. Народна библиотека у Београду, Архива Д. Иконића, Р 612/II/44.

43. Видети наше прим. 30, 33, 34, 37, 39.

44. Архива Србије, 13. 1. ЗРПС. Збирка Косте Новаковића, 263.

45. Одлучили смо да не доносимо српскохрватски текст Новаковићевог чланка, нити његов француски превод на основу концепта, прво, зато што су ти концепти доста нечитки за дешифровање и са много исправки и прецртавања и, друго, зато што је уствари Новаковићев штампани текст јавно деловао. Зато смо донели његов превод на наш језик са текстом преписке ове двојице Чачана насталом поводом тог чланка.

KOSTA NOVAKOVIĆ SUR DIMITRIJE TUCOVIĆ

L'auteur donne, dans la traduction en serbo-croate, l'article sur l'éminent marxiste et social-démocrate serbe Dimitrije Tucović (1881—1914), écrit par Kosta Novaković (1886—1938) et publié en langue française en 1917 par Dr Dragomir Ikončić (1883—1957) dans la revue *La Patrie Serbe* qu'il rédigeait, au cours de la Première guerre mondiale et faisait paraître en français à Paris. A ce propos eut lieu une polémique entre Novaković — marxiste et internationaliste qui a disparu plus tard dans les purges staliniennes, combattant pour la victoire de l'idéologie du Parti communiste de Yougoslavie, et Ikončić — intellectuel de la gauche bourgeoise. Par l'analyse du contenu de l'article de Novaković et de la correspondance entre eux au sujet de cet article, l'auteur indique la substance et la base idéologique et socio-politique de leur polémique: Novaković avait exposé, dans son texte qu'il a envoyé à Ikončić en vue de son impression, les conceptions de Tucović en tant qu'internationaliste et marxiste qui réprouvait la Première guerre mondiale comme impérialiste et contraire aux intérêts du prolétariat et de la révolution socialiste, tandis qu'Ikončić, en tant que nationaliste bourgeois, soutenait la conception de la «défense de la patrie» (que Lénine avait justement caractérisée comme «social-chauvinisme») et, en ce sens, par sa rédaction du texte de Novaković, il a présenté Tucović comme patriote de gauche plutôt que comme marxiste-internationaliste. Après cela, Novaković a cessé de collaborer à la revue d'Ikončić, d'autant plus qu'il était trop occupé par ses devoirs dans le mouvement ouvrier yougoslave en exil vers la fin de la Première guerre mondiale et il n'avait ni le temps ni le besoin de le faire.

Dr Andrija Stojković